

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

О.В. ЗОЛОТАРЬОВА

***СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЧАСТИНА 3***

Дніпропетровськ НМетАУ 2015

УДК 3.085: 303.725.2

Золотарьова О.В. Соціальна відповідальність. Частина 3: Конспект лекцій. - Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. – 44 с.

Розглянуто шосту і сьому теми з дисципліни «Соціальна відповідальність», в яких визначено зміст екологічної компоненти соціальної відповідальності та соціального партнерства як важливого інструмента формування соціальної відповідальності. Значну увагу приділено розгляду особливостей екологічної відповідальності як складової соціальної відповідальності. Визначено поняття, суб'єкти та форми соціального партнерства партнерства між роботодавцями і працівниками, виділено напрями розвитку та підвищення ефективності соціального партнерства в Україні.

Призначений для студентів спеціальності 8.03050801 - фінанси і кредит та інших економічних спеціальностей усіх форм навчання.

Іл. 2. Бібліогр.: 24 найм.

Друкується за авторською редакцією.

Відповідальний за випуск В.М. Тарасевич, д-р екон. наук, проф.

Рецензенти: К.Ф. Ковальчук, д-р екон. наук, проф. (НМетАУ)
Ю.Є. Петруня, д-р екон. наук, проф. (УМСФ)

© Національна металургійна академія
України, 2015

© Золотарьова О.В., 2015

ВСТУП

Глобальна екологічна криза - це не результат якоїсь одиничної помилки, неправильно обраної стратегії технічного або соціального розвитку. Це відображення глибинної кризи культури, що охоплює весь комплекс взаємодії людей один з одним, із суспільством і природою. У суспільстві спостерігаються явища духовного занепаду за рахунок трансформації цілей і цінностей. Сучасна екологічна ситуація стала наслідком соціально-економічного розвитку світового співтовариства, орієнтованого на технократичні цілі, цінності і матеріальне споживання, відсунувши на другий план духовні чинники існування і окресливши ознаки духовної кризи, яка виявляється, насамперед, у сплесках суспільного егоїзму, нігілізму, локальних і регіональних збуреннях у суспільствах.

З кожним роком питання соціальної відповідальності загалом, і, зокрема, екологічної відповідальності, стають все актуальнішими для України. Відповідно, серед основних принципів національної екологічної політики є: забезпечення збалансованості екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільного розвитку держави; інтеграція екологічних цілей у галузеву політику на тому ж рівні, що економічні та соціальні цілі; забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України.

Не можна не погодитись, що Україна поступово стає соціальною державою. Обравши соціально-орієнтовану спрямованість розвитку економіки, побудову соціальної демократичної держави, наша держава повинна активно використовувати механізми й принципи соціального партнерства, в основу якого покладено баланс інтересів соціальних суб'єктів, їх соціальну відповідальність і справедливість.

В умовах соціального партнерства можуть бути раціонально й ефективно вирішені різні соціальні проблеми, що виникають у суспільстві. Саме ця обставина робить соціальне партнерство суттєвим фактором забезпечення соціальної безпеки як складової національної безпеки України і є одним з механізмів, що дає змогу послабити напруженість у суспільстві. Отже, соціальне партнерство в умовах ринкової економіки є найбільш перспективним і цивілізованим видом відносин між зазначеними суб'єктами. Подібна форма домовленості між державними структурами й громадськими організаціями дає змогу об'єднати інтелектуальний потенціал, людські й фінансові ресурси навколо конкретної соціальної проблеми.

ТЕМА 6. ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЛАН.

1. Стан довкілля як глобальна проблема
2. Екологічна відповідальність як складова соціальної відповідальності
3. Законодавство України про охорону довкілля

1. Стан довкілля як глобальна проблема

Екологічна проблема - одна з глобальних проблем сучасності, що проявляється в різкому загостренні суперечностей у відносинах між суспільством і природою, порушенні природних процесів через надмірну антропогенну дію, непередбачувані наслідки НТР, зростання енергоспоживання і спалювання викопного палива, демографічний вибух, збройні конфлікти, техногенні катастрофи тощо.

Як свідчить історія, сучасна екологічна криза не має аналогів. Лише в результаті різних гірничодобувних, земляних робіт, виливання шлаків із металургійних печей на земну поверхню за рік потрапляє не менше п'яти кубічних кілометрів породи, тобто всього лише у три рази менше, ніж виносять твердих осадів в океан усі річки нашої планети. Але мова йде не лише про забруднення навколишнього середовища. Розорюючи землю, люди щорічно переміщують масу ґрунту, яка у три рази перевершує кількість усіх вулканічних продуктів, що піднімаються з надр Землі за той же період. При повній механізації машини і знаряддя проходять по полях до двадцяти п'яти разів протягом одного року, розпилюючи ґрунт і порушуючи його структуру. За останні п'ятсот років людство вилучило з надр не менше п'ятдесяти мільярдів тонн вуглецю, два мільярда тонн заліза. Тільки за останні десятиліття видобуто кольорових і рідкісних металів значно більше, ніж за всю попередню історію людства [1].

Забруднення навколишнього середовища внаслідок дії людини відбувається в різних формах: контамінація (насичення середовища інертними матеріалами), інтоксикація (насичення хімічно активними субстанціями), радіаційне забруднення (радіонукліди), електромагнітна детеріорація, деструкція (порушення природних структур) та ін. Часто ці форми діють комплексно і спричиняють загрозливі порушення в природних процесах, що зрештою може призвести до повної деградації біосфери та загибелі цивілізації.

Особливо різко зросло навантаження на навколишнє середовище в другій половині XX ст. У взаємовідносинах між суспільством і природою відбувся якісний стрибок, коли в результаті різкого збільшення чисельності населення, інтенсивної індустріалізації та урбанізації планети господарські навантаження почали повсюдно перевищувати здатність екологічних систем до самоочищення і регенерації. Внаслідок цього порушився природний круговорот речовин у біосфері, під загрозою виявилось здоров'я нинішнього і майбутнього поколінь людей

Причиною усіх екологічних проблем зараз вважають науку, технології, а також, хоч як це не дивно, - релігію, яка в Книзі Буття визначила визискувальне ставлення людини до Землі й природи [2]. Такі погляди, що їх висловило чимало західних істориків, спочатку приголомшували, та після усвідомлення взаємозв'язку християнства з капіталізмом (який і призвів до сучасних проблем з природою) стали загальноприйнятими. Роль християнства полягала в тому, що, починаючи з XVI ст., теологи сприяли легітимізації і розширенню таких форм підприємництва, які моментально втілювались у життя капіталістами, що використовували природу для швидкого зростання власного добробуту. І все це мало моральну підтримку з боку представників християнства. Ця практика невинного росту економіки у XX ст. переросла в екологічну кризу.

Нині спостерігаються три небезпечні глобальні тенденції: зміна складу атмосфери; посилення "парникового ефекту" і потепління клімату, що може призвести до розтавання льодів і катастрофічного підвищення рівня океану; забруднення навколоземного Космосу залишками космічних апаратів.

Чотири інші небезпечні тенденції мають субглобальний масштаб: забруднення Світового океану нафтовою плівкою, що порушує енерго- і масообмін між гідросферою та атмосферою; скорочення озонового шару, який захищає життя на Землі від жорсткого ультрафіолетового випромінювання Сонця; деградація лісів, головної "фабрики" кисню, як унаслідок їх вирубування (в тропічних країнах, що розвиваються, і в Російській Федерації), так і пошкодження кислотними дощами (в розвинутих країнах). В окремих регіонах екологічна криза досягла рівня екологічного лиха (Приуралля, зона Чорнобиля, Амазонія, чимало індустриальних агломерацій) [3].

Процес спустелення щорічно веде до вилучення із сільськогосподарського виробництва близько 6 млн.га земель. Особливо сильно цей процес проявляється в Сахельських країнах Африки, розміщених на межі Сахари і савани.

Багато країн світу зіткнулися із серйозними водоресурсними проблемами, які полягають не лише в кількісній нестачі води, а і в дефіциті чистих прісних вод. Щорічно у водойми попадає велика кількість неочищених стічних вод. Серед найбільш забруднених рік і озер світу Дунай, Рейн, Сена, Міссісіпі, Волга, Дніпро, Ладозьке озеро, Балхаш та ін.

На кожного жителя планети щорічно видобувається біля 20 т мінеральної сировини, 97- 98 % її у вигляді відходів надходить потім у ґрунт, воду, повітря. Маса відходів і забруднювальних речовин, що надходять у навколишнє середовище, ставить під загрозу життя і здоров'я людей, існування рослинного і тваринного світу [3; 4, с. 826].

Людство вже значною мірою усвідомило загрозу екологічної кризи. Створено відповідні наукові центри та інші організації на національному рівні та світового масштабу. Сформульовано наукові основи раціональної екологічної політики, досягнуто міжнародної домовленості з ряду екологічних проблем (скорочення споживання викопного палива і перехід до екологічно безпечних джерел енергії, припинення випуску озоноруйнівних субстанцій, заборона на промисел китоподібних і ряду інших видів тварин тощо). Широкого розмаху набули міжнародні громадські рухи на захист природи, проти небезпечних технологій. Істотним елементом у системі заходів для подолання екологічної кризи визнано екологічне виховання населення.

Міжнародне співробітництво держав у сфері охорони довкілля сьогодні головним чином відбувається в межах міжнародних організацій, які володіють необхідним інституційним, фінансовим та адміністративним потенціалом. Це пояснюється кількома причинами, головними з яких є існування глобальних екологічних проблем, що потребують єдиного чітко координованого процесу вирішення, необхідність підтримання глобальних і регіональних моніторингових систем, координації та проведення наукових екологічних досліджень і, зрештою, потреба у постійно діючому форумі співпраці держав у розв'язанні екологічних проблем.

Головну роль у цій сфері відіграє Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) - єдина установа в системі ООН, діяльність якої передусім спрямована на охорону довкілля. Іншим МО належить важлива роль у сфері охорони довкілля, включаючи й інші установи ООН. До них варто віднести ПРООН, Комісію зі сталого розвитку, Організацію ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО),

Організацію з питань продовольства та сільського господарства (ФАО), Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітню метеорологічну організацію (ВМО), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАТATE), Міжнародну морську організацію (ІМО); із регіональних - Раду Європи, Європейську економічну комісію ООН (ЄЕКООН) (що стосується Європейського континенту). Окремо необхідно зазначити зростаючу роль міжнародних неурядових організацій (МСОП, Всесвітній фонд природи, Грінпіс та ін.) [5].

Україна є стороною понад 40 глобальних та регіональних природоохоронних конвенцій та угод, активним учасником переговорного процесу щодо підготовки нової міжнародної угоди, яка прийде на зміну Кіотському протоколу до Рамкової конвенції про зміну клімату. Досить динамічно розвивається співробітництво української сторони з Форумом ООН з лісів та Комісією сталого розвитку ООН (крім екологічних питань, в рамках Комісії Україна залучається до обговорення питань сільськогосподарського та промислового розвитку, продовольчої та енергетичної безпеки). З Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) Україна співпрацює в рамках тристоронньої ініціативи з довкілля та безпеки ЮНЕП, ПРООН та Організації безпеки та співробітництва в Європі - ОБСЄ.

Делегації України беруть регулярну участь у зустрічах сторін Монреальського протоколу з речовин, що руйнують озоновий шар. За багаторічні досягнення у справі збереження озонового шару Уряд України та Національна озонова служба нагороджені почесним сертифікатом Монреальського протоколу.

На сучасному етапі міжнародного співробітництва все більше уваги приділяється сільському господарству, в тому числі, в контексті вирішення продовольчих, соціальних та екологічних проблем. Працюючи у складі 5 комітетів та 3 комісій ФАО, українська сторона безпосередньо залучається до прийняття рішень у цій важливій сфері. Перевагою співробітництва з ФАО є отримання Україною технічної допомоги для розвитку пріоритетних галузей АПК [5;6].

Українська сторона активно залучається до роботи Європейської та середземноморської організації захисту рослин, Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин, Комісії зі збереження морських живих ресурсів Антарктики. Триває членство України у Міжнародній раді по зерну та в категорії спостерігачів - у Міжнародному бюро виноградарства та виноробства.

Перехід України до ринкової економіки визначає нові умови для діяльності вітчизняних фірм і промислових підприємств. Право підприємств на самостійність

не означає вседозволеність в рішеннях, а примушує вивчати, знати і застосовувати в своїй практиці прийняті у всьому світі «правила гри». Міжнародна співпраця по будь-яких напрямках і на будь-якому рівні вимагає гармонізації цих правил з міжнародними і національними нормами.

Стандартизація є інструментом забезпечення не тільки конкурентоспроможності, але і ефективного партнерства виробника, замовника і продавця на всіх рівнях управління.

Стандарт ISO 14000 - міжнародний стандарт по створенню системи екологічного менеджменту. ISO 14000 являє собою сімейство стандартів, пов'язаних з навколишнім середовищем, яке існує, щоб допомогти організаціям: звести до мінімуму негативний вплив діяльності організації на навколишнє середовище; дотримуватися законів, правил та інших екологічно-орієнтовних вимог; постійно вдосконалюватися у наведеному вище.

Серія стандартів ISO 14000 передусім включає в себе стандарт ISO 14001, що представляє собою фундаментальний набір правил, якими користуються організації по всьому світу, проектує і впроваджує ефективні системи екологічного менеджменту [7;8].

ISO 14001 встановлює критерії для системи екологічного менеджменту. Він не встановлює вимоги для екологічної ефективності, але описує основні правила, яким організація може слідувати для побудови ефективної системи екологічного менеджменту. Він може бути використаний організаціями для підвищення ефективності використання ресурсів. Використовуючи ISO 14001 можна продемонструвати захищеність менеджменту організації та її працівників. Так само він може бути використаний для демонстрації зацікавленим сторонам того, що компанія вимірює і покращує екологічний вплив на них.

Стандарт ISO 14001 був розроблений для зменшення впливу діяльності організацій на навколишнє середовище. Підприємства отримують ряд економічних переваг: підвищений рівень відповідності законодавчим і правовим вимогам за рахунок використання стандарту ISO; знижують ризики нормативних та екологічних штрафів; багато організацій по всьому світу можуть сертифікуватися на відповідність ISO 14001, опускаючи багаторазову сертифікацію на різні стандарти.

У впровадженні стандартів ISO 14000 світовими лідерами є такі індустріально розвинуті країни, як Японія, Німеччина, Великобританія, Швеція.

В Україні міжнародні стандарти ISO серії 14000 були прийняті як національні

в 1997 році. Однак їхнє впровадження здійснюється досить повільними темпами. Станом на 1 січня 2012 року в національній системі сертифікації УкрСЕПРО зареєстровані лише 23 підприємства, що впровадили й сертифікували системи управління навколишнім середовищем [9].

Викладене вище свідчить про те, що проблема переорієнтації людських цінностей у ставленні до природи з утилітарно-споживацьких на екологічно відповідальні має сьогодні надзвичайну актуальність.

2. Екологічна відповідальність як складова соціальної відповідальності

У сучасних умовах екологічна відповідальність є лише однією із складових соціальної відповідальності, проте у період становлення останньої вона була її домінантою. Але до визначення сутності екологічної відповідальності, як і до соціальної, немає єдиного підходу.

Так, на думку Гірусова Е.В., екологічна свідомість - це сукупність поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співвідношення суспільства і природи в плані оптимального їх вирішення відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей. Для її формування необхідна така перебудова поглядів і уявлень людини, коли засвоєні нею норми стануть одночасно нормами її поведінки по відношенню до природи. Таким чином, екологічна свідомість формується на основі пізнання людьми законів цілісності природного середовища і інших законів, які повинні враховуватись у ході людської діяльності, щоб зберегти життєздатний стан природи [1].

З точки зору Ашхамахової А.А., екологічна свідомість - це сукупність уявлень про взаємозв'язки в системі «людина - природа» і в самій природі, існуючого в суспільстві ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею. Саме сформований тип екологічної свідомості визначає поведінку людей по відношенню до навколишньої природи [2].

Екологічна свідомість є також і формою суспільної свідомості, яка відображає екологічні суперечності, і умовою оптимізації системи «людина - природа». А зважаючи на те, що сучасні проблеми взаємодії людини і природи досягли глобальних масштабів, можна стверджувати, що екологічна свідомість суспільства стає закономірним процесом інтеграції людини і природи. Таким чином, феномен екологічної свідомості сьогодні стає багатогранним явищем у суспільному житті, який здатний найкращим чином розкрити духовний потенціал

особистості і сприяти переходу від індивідуальної свідомості до суспільної.

Донедавна формувалась екологічна свідомість антропоцентричного типу. Таким чином, антропоцентрична екологічна свідомість - це особлива форма відображення природних об'єктів і явищ дійсності та їх взаємозв'язків, яка зумовлює цілеспрямовану і перетворюючу діяльність людини, для якої характерно виражене протиставлення людини і природи, де найвищою цінністю є сама людина, що використовує природу для задоволення своїх потреб і не поширює на взаємодію з нею етичні норми і правила [1].

До яких екологічних наслідків це призвело - всім відомо. Тому на даному етапі розвитку суспільства постає потреба у формуванні екологічної свідомості екоцентричного типу. Це така система уявлень про навколишній світ, відповідно до якої вищу цінність являє собою гармонійний розвиток людини і природи, що є елементами єдиної системи. Метою взаємодії з природою є максимальне задоволення як потреб людини, так і природи, а характер взаємодії визначається екологічним імперативом: правильним і дозволеним, що не руйнує екологічну рівновагу; етичні норми і правила однаковою мірою поширюються на взаємодію як між людьми, так і зі світом природи; діяльність з охорони природи продиктована необхідністю зберегти її заради неї самої.

Іншими словами, екоцентрична екологічна свідомість - це особлива форма відображення природних об'єктів і явищ та їх взаємозв'язків, що зумовлює перетворюючу діяльність людини, для якої характерно наділення природи суб'єктними властивостями, в результаті чого вона визнається як цінність, відносини з нею будуються на принципах рівноправності через домінування непрагматичної мотивації та поширення на світ природи етичних норм [1].

Екологічна відповідальність, як феномен, по-різному пояснюється представниками економічних напрямів. Згідно класичного підходу, екологічна відповідальність виникла під дією екологічного законодавства: щоб уникнути санкцій, підприємства змушені були переглянути свою екологічну політику і вжити заходів для зменшення негативного впливу своєї діяльності на навколишнє середовище. Згідно неокласичного підходу, екологічна відповідальність є наслідком не лише нормативно-правових обмежень, а й моральної відповідальності виробників за заподіяння шкоди природі [4, с. 831; 7].

Концепція сталого розвитку є органічним синтезом класичних та неокласичних підходів. Вона поєднує у собі обмеження, встановлені екологічним

законодавством, та моральні зобов'язання представників бізнесу. Згідно цієї концепції, екологічна відповідальність перестає бути чимось примусовим, вона перетворюється у внутрішні правила ведення бізнесу. Проте, зазначимо, що дотримання компанією принципів екологічної відповідальності не завжди відбувається лише з метою збереження навколишнього середовища, в цьому є і певна фінансова вигода.

Стратегія екологічного маркетингу стала новим концептуальним підходом до визначення екологічної відповідальності на основі аналізу екологічної свідомості населення, її розвитку та трансформації. Ідейними засновниками цієї стратегії стали К. Хенніон (Hennison) та К. Кіннеар (Kinnear). Згідно даної концепції потрібно змінювати екологічну поведінку населення за допомогою інструментів маркетингу та гнучких методів трансформації поведінки таким чином, щоб вона стала екологічно орієнтованою. Вважаємо, що положення даної концепції є надзвичайно цінними для соціально-екологічного моніторингу, адже аналіз змін у екологічній свідомості та поведінці населення є важливою інформацією для дослідження глобальних екологічних проблем. Екологічно орієнтоване споживання є одним з найважливіших виявів екологічної відповідальності.

Таким чином, з 1970-х років людство почало активно перейматися екологічними проблемами, науковці сконцентрували свої зусилля на дослідженні причин порушення екосоціального балансу та пошуках шляхів поліпшення екологічної ситуації.

Важливим кроком у вирішенні екологічних проблем стало засідання Міжнародної Комісії з питань екології та розвитку (World Commission on Environment and Development) у 1984 році. Підсумком роботи Комісії стало визначення нового напрямку економічного розвитку, за якого задоволення потреб сучасного покоління не повинно відбуватися за рахунок можливостей прийдешніх поколінь задовольняти їх потреби. Саме концепцію збереження природи без шкоди для економічного розвитку покладено в основу Концепції сталого розвитку.

У 1991 році на другій світовій конференції у Ротердамі, присвяченій проблемам екологічного менеджменту, було запропоновано стратегічну концепцію розвитку організацій для досягнення принципів сталого розвитку. Основною складовою цього документу була екологічна компонента [5].

У доповіді прем'єр-міністра Норвегії наголошувалось, що саме міжнародні корпорації з мінімальним втручанням урядів країн повинні визнати свою

відповідальність перед суспільством та природою. Тобто становлення соціальної відповідальності бізнесу розпочалось саме з екологічного аспекту, який, на наш погляд, й нині залишається одним з найважливіших її вимірів.

Концепція екологічної відповідальності органічно поєднує у собі елементи концепції сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності.

В рамках становлення феномену глобальної екологічної відповідальності чітко виділились дві тенденції. По-перше, світова спільнота дійшла висновку, що повинна існувати глобальна відповідальність за стан довкілля. Саме це підкреслюється у численних міжнародних домовленостях та регламентується багатьма угодами. По-друге, громадяни, з одного боку, щоразу більше переймаються тим, як вплине несприятлива екологічна ситуація на їх повсякденне життя, а, з іншого боку, їх цікавить, як вони можуть сприяти вирішенню екологічних проблем, які їхні дії можуть поліпшити екологічну ситуацію. Тобто, йде мова про зародження у суспільстві концепції екологічної відповідальності.

Суть екологічної відповідальності виявляється через три основні функції: стимулюючу, компенсаційну та превентивну, і полягає в збереженні сталого балансу економічних та екологічних інтересів у процесі господарської діяльності на базі попередження, скорочення та відновлення втрат у природному середовищі.

Виявом стимулюючої функції є наявність економічних та нормативно-правових стимулів до охорони довкілля. Компенсаційна функція екологічної відповідальності полягає у відшкодуванні збитків, завданих навколишньому природному середовищу у грошовому чи натуральному виразі.

Превентивна функція реалізується у формі примусових засобів впливу на поведінку учасників екологічних відносин шляхом застосування покарання та відшкодування завданих збитків [7].

В Україні охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є обов'язковою умовою сталого економічного та соціального розвитку.

Державному регулюванню підлягають стан навколишнього природного середовища, тобто сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси, як залучені до господарського обігу, так і ті, що на цей час не використовуються в народному господарстві (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліси та інші природні комплекси).

Суть державного регулювання охорони навколишнього природного

середовища визначається екологічною політикою держави, яка спрямовується на збереження безпечного для існування живої і неживої природи довкілля, на захист життя та здоров'я населення від негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища, на досягнення гармонічної взаємодії суспільства і природи, на охорону, раціональне використання й відтворення природних ресурсів.

Екологічне регулювання - це система активних законодавчих, адміністративних, економічних заходів і важелів впливу, які використовують державні органи різного рівня для примушування забруднювачів навколишнього природного середовища обмежити викиди шкідливих речовин у природне середовище, а також для матеріального стимулювання сумлінних природокористувачів.

Для запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища, а також нераціональному використанню природних ресурсів в Україні застосовуються такі екологічні процедури: екологічна експертиза, екологічний моніторинг, екологічне страхування та екологічний аудит [3;6; 9, с.270].

Екологічна експертиза є одним із важелів державного регулювання. В Україні здійснюється державна, громадська та інші види екологічної експертизи.

Екологічній експертизі підлягають: проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей економіки, генеральних планів населених пунктів, схем районного планування та інша передпланова і передпроектна документація; техніко-економічні обґрунтування й розрахунки, проекти будівництва і реконструкції підприємств та інших об'єктів; проекти інструктивно-методичних і нормативно-технічних актів і документів, які регламентують господарську діяльність; документація зі створення нової техніки, технології, матеріалів і речовин, у тому числі й та, що купується за кордоном; матеріали, речовини, системи та об'єкти, впровадження та реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки та негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Моніторинг стану довкілля передбачає систематичне збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

У межах екологічного моніторингу здійснюються: нагляд за якістю повітря,

води, ґрунту; радіаційний моніторинг; нагляд за біологічними ресурсами тощо.

В Україні існує система органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища - це юридично самостійні державні, самоврядні й громадські інституції, уповноважені здійснювати організаційно-розпорядчі, координаційні, консультативні, організаційно-експертні, контрольні та інші функції в галузі забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища

Державний контроль за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів (крім надр та лісів), екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, у сфері поводження з відходами; додержанням правил, нормативів, стандартів; додержанням умов виданих дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів (крім надр та лісів), викиди та скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та допустимі рівні шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів на його стан, транскордонне переміщення об'єктів рослинного та тваринного світу; додержанням вимог екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки здійснює Державна екологічна інспекція.

Державне регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища відіграє важливу роль у розв'язанні багатьох екологічних проблем, а саме, збереження біологічного різноманіття, вичерпання або надмірне використання не відновлюваних природних ресурсів, порушення унікальних екосистем [4;9].

Одним із інструментів державного регулювання відносин у сфері охорони навколишнього середовища є нормування. *Система екологічних нормативів* включає:

- нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування);
- гранично допустимі норми викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднювальних хімічних речовин, рівні шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів [3;9].

Екологічні нормативи мають відповідати вимогам охорони навколишнього

природного середовища та здоров'я людей від негативного впливу його забруднення.

Адміністративні інструменти регулювання охорони навколишнього природного середовища запобігають виникненню екологічних катастроф, забрудненню повітря, води та ґрунту внаслідок діяльності сільськогосподарських та промислових підприємств, сприяють захисту біологічних видів та заповідних територій, а також регулюють використання не відновлюваних ресурсів.

Застосування економічних інструментів регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища потрібно для стимулювання раціонального використання природних ресурсів, а також для зменшення обсягу викидів та відходів і підвищення конкурентоспроможності екологічно безпечних продуктів.

Важливим засобом державного регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища та розв'язання екологічних проблем є програмно-цільове планування, розроблення та реалізація екологічних Державних цільових програм.

Міжнародний досвід впровадження принципів екологічної відповідальності на підприємствах характеризується наступними заходами:

- розробляється екологічна політика;
- формуються системи екологічного менеджменту;
- здійснюється контроль за дотриманням нормативно-правових вимог екологічному законодавству;
- приймаються добровільні екологічні зобов'язання: дотримання більш жорстких стандартів з охорони довкілля;
- визначаються процедури ідентифікації та оцінки екологічних ризиків;
- розробляються і використовуються технології зменшення викидів та запобігання забрудненню;
- організовуються «зелені закупівлі».

Український досвід впровадження принципів екологічної відповідальності характеризується наступними напрямками діяльності підприємств:

- зниження рівня шкідливого впливу діючих виробництв на довкілля;
- дотримання екологічних стандартів щодо випущеної продукції;
- організація екологічної безпеки праці працівників.
- участь у спеціальних акціях: День Землі, година Землі, тощо;
- запровадження принципів «Зеленого офісу» - концепції управління

організацією, яка має на меті зменшити негативний вплив діяльності компанії на навколишнє середовище та сприяти раціональному використанню ресурсів;

- збір макулатури і повторне використання односторонньо друкованого паперу, повторна заправка картриджів для принтерів та копіїрів;
- налаштування комп'ютерів на перехід у сплячий режим;
- вимкнення неактивної офісної техніки на ніч;
- інвестиції у ресурсозберігаючі технології: енергозберігаючі лампи, заміна старої офісної техніки на нову (енергоефективнішу), електронний документообіг, телеконференції, обладнання для автоматичного регулювання освітлення

Зауважимо, що в Україні в спадщину від діяльності підприємств колишнього Радянського Союзу залишились цілі території, що є зоною екологічного лиха. Загальновідомі наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС, але на території держави є зони, уражені техногенними катастрофами місцевого масштабу. В західному регіоні держави міста Стебник, Калуш, Яворів і низка інших мають на своїх територіях потенційно небезпечні сховища відходів колишніх хімічних виробництв. У східних областях нагромаджено мільярди кубічних метрів відвалів металургійної, вугільної, хімічної промисловості. Водний басейн основної артерії держави - Дніпро має акумульовані радіоактивні осадки, які загрожують населенню великих міських агломерацій, розташованих на його берегах.

За таких умов особливо актуалізується проблема формування відповідального ставлення до довкілля. Так, компанія «Київстар» у офісних приміщеннях використовує ресурси та енергозберігаючі технології; екологічно безпечні системи опалювання, вентиляції і кондиціонування повітря; для освітлення приміщень використовуються енергозберігаючі лампи; для включення і відключення зовнішнього освітлення застосовуються фотоелементи; теплопостачання здійснюється від власної котельної з ККД газових котлів 92-94%; інтелектуальні системи вентиляції та кондиціонування використовують озонобезпечні холодоагенти.

Екологічно результативним можна вважати проект ПАТ «Дніпроспецсталь» (м. Запоріжжя) 2012 року - це будівництво пило- і газоочисних споруд для СПЦ-3, продуктивністю 1200 тис. м³ за годину. Завод Дніпроспецсталь є єдиним в Україні представником спецметалургії, який поставляє свою продукцію у 49 країн світу. Компанія з 2010 року учасник Глобального договору і всі ці роки намагається підтвердити свої наміри щодо приєднання

основних його принципів до власної стратегії. Інвестиції у екологічні проекти - невід'ємна складова діяльності компанії, при цьому пріоритет надається заходам запобігання шкоди навколишньому середовищу, а не ліквідації її наслідків. На реалізацію проекту було виділено 80 млн. гривень, в результаті чого викиди шкідливих речовин у повітря СПЦ-3 зменшились у 3 рази, твердих речовин - майже у 60 разів, газоподібних - у 1,7 рази [11].

Заслуговує на увагу і схвалення еко-менеджмент ТОВ «МЕТРО Кеш енд Кері Україна». Ця компанія працює на ринку України з 2003 року, коли у м. Києві було відкрито перший торгівельний центр «МЕТРО», на сьогодні їх більше 30. Враховуючи те, що виробництво, наприклад, нового паперу з макулатури потребує на 30-50% менше енергозатрат ніж з первинної сировини, а забруднення середовища зменшується на 95%, керівництво компанії розробило програму із збору, сортування та утилізації продуктів своєї діяльності. Головними її аспектами стали: дослідження ситуації, пов'язаної із відходами, які виникають в результаті роботи торгівельних центрів (види, обсяги, можливості утилізації, шкідливість впливу на навколишнє середовище, ліміти на викиди, ймовірні витрати); розробка чіткої політики управління процесом екологізації, спрямованої на перспективу; підготовка власних спеціалістів-менеджерів, відповідальних за практичну реалізацію програми, еко-безпеку на місцях; інтеграція еко-менеджменту до усіх торгівельних центрів компанії. В 2010 р. впроваджено інструкцію з питань екобезпеки, узагальнення накопиченого досвіду та визначення шляхів подальшого вдосконалення. Ефект від здійснених заходів склав приблизно 1,8 мільйонів гривень на рік, зменшення негативного впливу на оточуюче середовище, тільки за півроку, зменшилось у 3 рази. Останніми роками компанія запровадила використання екологічно небезпечних пакетів, які розкладаються у природному середовищі за 1,5-2 роки та стала використовувати спеціальні термочутливі наклейки на продукти харчування, за допомогою яких визначається їх свіжість, відповідність термінам зберігання [11].

3. Законодавство України про охорону довкілля

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою держава здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього

середовища, на захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, на досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Охорона навколишнього середовища - це система визначених правових, економічних та соціальних заходів, спрямованих на збереження природи в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Система екологічного законодавства України - це сукупність правових норм (нормативно-правових актів), що регулюють використання і охорону навколишнього середовища. Основу їх започатковано у Конституції України, де закріплюються найважливіші принципи та форми використання природних ресурсів, декларуються екологічні права громадян, вимоги щодо охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки у процесі реалізації функцій різних державних структур влади (ст. 13, 16, 49, 50, 66, 85 тощо).

Конституція України (ст. 16) визначає, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави.

Екологічно-правове регулювання базується на нормах Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р. У Законі закріплюється мета, завдання, принципи та механізм забезпечення ефективного природокористування, охорони довкілля, екологічної безпеки України. Цей Закон закріплює комплекс екологічних прав громадян.

Забезпечувати такі права громадян, та їх об'єднань, законні екологічні інтереси держави, юридичних осіб покликані закони та підзаконні акти, прийняті на його розвиток: Закон України "Про охорону атмосферного повітря" (2001 р.); Закон України "Про природно-заповідний фонд України" (1992 р.); Земельний кодекс України (2001 р.); Закон України "Про тваринний світ" (2001 р.); Лісовий кодекс України (1994 р.); Кодекс України про надра (1994 р.); Водний кодекс України (1995 р.); Закон України "Про Червону книгу України" (2002 р.) тощо.

Верховна Рада України ухвалила Закон «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року». Він визначає мету і принципи державної екологічної політики, стратегічні цілі та завдання, інструменти і етапи реалізації національної екологічної політики. Розробка Стратегії державної

екологічної політики до 2020 року є пріоритетним заходом діяльності української частини Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС та важливою передумовою підписання Угоди «Про асоціацію між Україною та ЄС» [12].

Визначено, що основними принципами національної екологічної політики є: забезпечення збалансованості екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільного розвитку держави; інтеграція екологічних цілей у галузеву політику на тому ж рівні, що економічні та соціальні цілі; забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи; сприяння усвідомленню суспільством необхідності збереження навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь; участь громадськості у формуванні та реалізації екологічної політики; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; пріоритетність вимог “ забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну ”; розподіл благ для населення від використання природних ресурсів і забезпечення доступу до них на справедливій основі; достовірність екологічної інформації.

Завданнями поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, зокрема, є:

1) створення систем екологічного управління та підготовки державних цільових програм охорони навколишнього природного середовища для окремих галузей національної економіки, що передбачають технічне переоснащення виробничого комплексу в результаті реалізації інноваційних проектів, впровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;

2) оптимізація структури енергетичного сектору національної економіки в результаті збільшення обсягу використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів двоокису вуглецю до 2020 року на 20 відсотків;

3) збільшення обсягу використання відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії до 2020 року на 10 відсотків базового рівня;

4) зменшення обсягу викидів загальнопоширених забруднюючих речовин стаціонарними джерелами до 2020 року на 25 відсотків базового рівня, а також пересувними джерелами в результаті встановлення нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах до кінця 2015 року відповідно до стандартів Євро-4, до 2020 року - Євро-5;

5) приведення методології інвентаризації джерел викидів забруднюючих речовин та їх обсягів у відповідність з рекомендаціями Європейської спільної програми спостережень та оцінки розповсюдження забруднювачів повітря на великі відстані;

6) реалізація механізму Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, зокрема проектів спільного впровадження, проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій;

7) встановлення до 2020 року екологічно та економічно обґрунтованих тарифів на послуги з водопостачання;

8) зниження до 2020 року на 15 відсотків рівня забруднення вод забруднюючими речовинами (насамперед п'ятиденна біологічна потреба кисню, хімічна потреба кисню, сполуки азоту і фосфору) в результаті реконструкції існуючих та будівництва нових міських очисних споруд;

9) запровадження до 2020 року управління водними ресурсами за басейновим принципом;

10) удосконалення механізму стимулювання суб'єктів господарювання до раціонального землекористування та відновлення природних ландшафтів і екосистем, рекультивації і відновлення непридатних до використання земель, що утворилися внаслідок порушення встановленого режиму їх використання;

11) удосконалення до кінця 2015 року планів землеустрою і просторового планування міських і сільських територій з метою розроблення до 2020 року регіональних програм сталого розвитку землекористування тощо [12].

Питання для самоконтролю:

1.Розкрити суть екологічної проблеми як однієї з глобальних проблем сучасності.

2.Розкрити суть стандарту ISO 14000.

3.Як пояснюється зміст екологічної відповідальності згідно класичного підходу?

4.Через які основні функції виявляється суть екологічної відповідальності?

5.Які показники включає в себе система екологічних нормативів?

6.Розкрити суть системи екологічного законодавства України.

7.Окреслити напрями діяльності підприємств, які зменшують негативний вплив на підприємство.

8.Охарактеризувати основні принципи національної екологічної політики.

Список використаних джерел:

1. Шаповал В.М. Формування екологічної свідомості як основи екологічної відповідальності / В.М. Шаповал, О.А. Коваленко, М. В Бережна // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян: монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. - Д. : НГУ, 2014. - Т.2. - С. 391-399.
2. Ашхамахова А.А. Влияние менталитета и религии на формирование экологического сознания / А.А. Ашхамахова, А.Р. Ашхамаф // Научный журнал КубГАУ. - 2012. - №79. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2012/05/pdf/11.pdf>.
3. Екологічна безпека та охорона довкілля. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.zerkalov.org/files/ebod-m.pdf>.
4. DesJardins J. Corporate Environmental Responsibility. Journal of Business Ethics. 2011. - Vol. 17. - №8. - pp. 825-838
5. Міністерство закордонних справ України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>
6. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.91 // Відомості Верховної Ради України, № 41 (08.10.91), ст. 546.
7. Система стандартів екологічного менеджменту. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.iso14000-iso14001-environmental-management.com>.
8. Виниченко В. Міжнародні стандарти в області систем екологічного менеджменту. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ref.co.ua/80736ISO_14000_mezhdunarodnye_standarty_v_oblasti_sistem_ekologicheskogo_menedzhmenta.html.
9. Екологічна політика України // Науковий журнал. - К.: Видання міжнародного центру перспективних досліджень. - 2011. - №10. - С. 8-14.
10. Саксонова О. Державне регулювання в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів / О. Саксонова // Регіональна економіка. - 2008. - №1. - С. 267-271.
11. Кобзар Н.І. Теорія та практики соціальної відповідальності бізнесу в Україні / Н.І. Кобзар, В.Ф. Левченко, О.М. Кірієнко // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян: монографія: у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. - Д.: НГУ, 2014. - Т.2 - С. 112-120.
12. Закон «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: portal.rada.gov.ua.

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ПЛАН.

1. Поняття, суб'єкти та форми соціального партнерства
2. Зв'язок соціального партнерства і соціальної відповідальності
3. Напрями розвитку та підвищення ефективності соціального партнерства в Україні

1. Поняття, суб'єкти та форми соціального партнерства

Економічною наукою доведено і підтверджено практикою, що одним із суспільно значущих інститутів, який має сприяти розв'язанню гострих соціальних проблем, опрацюванню та реалізації сучасної соціальної політики, є інститут соціального партнерства [1, с. 81].

Соціальне партнерство в загальному трактуванні - це система відносин у соціально-трудовій сфері, спрямована на узгодження та захист інтересів найманих працівників і роботодавців [2, с. 396].

В економічній літературі соціальне партнерство постає здебільшого як інструмент, або метод, договірного регулювання відносин у сфері праці. Утім за такого підходу виходить свідоме (чи несвідоме) звуження функцій та завдань цього суспільного феномену.

За баченням А.Колота, соціальне партнерство має бути одночасно і цивілізованою формою регулювання соціально-трудових відносин, і інструментом розвитку та підвищення якості життя людини, і формою задіяння потенціалу та вияву на практиці нової якості соціальної відповідальності суб'єктів та інститутів ринкової економіки і суспільства в цілому. За такого розуміння місії соціального партнерства останнє постає як феномен не тільки соціально-трудовий, соціально-економічний, а й соціокультурний, морально-духовний, як форма укладення і реалізації суспільного договору, що має на меті задіяння потенціалу соціально відповідальної діяльності. А вона має слугувати узгодженню інтересів особистості, організацій та суспільства загалом [1, с.82].

У теперішній час соціальне партнерство - це визнана світовою практикою форма узгодження інтересів та підвищення соціальної відповідальності сторін та суб'єктів соціального діалогу (найманих працівників, бізнесу (роботодавців), держави, інститутів громадянського суспільства). Під «бізнесом» в системі

соціального партнерства розуміються власники, підприємці-роботодавці, уповноважені ними особи, а також сукупність структур і інститутів ринкового господарства, які забезпечують виробництво, розподіл товарів і послуг, задоволення потреб індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому. Для учасників соціального діалогу, а особливо бізнесових та державних структур було б корисно пам'ятати про наявність так званого «залізного закону відповідальності», який було сформульовано у 70-і роки минулого століття відомим американським вченим К. Девісом. Сутність цього закону така: «У кінцевому рахунку, ті, хто використовує владу не у той спосіб, який суспільство вважає відповідальним, можуть втратити її».

Головною метою соціального партнерства на рівні суспільства є досягнення загального блага, яке виражається такими показниками: збільшення валового національного продукту; підвищення рівня життя населення; удосконалення техніки, технологій виробництва, науково-технічний прогрес; зростання продуктивності праці, яке має перевищувати зростання середньої заробітної плати.

Моделі соціального партнерства у різних країнах відрізняються організаційним механізмом, нормами і правилами регулювання соціально-економіко-трудових відносин, участю держави в соціальному діалозі. Однак загальним для всіх моделей є те, що більшість питань, які виникають у соціально-трудовій сфері, вирішуються на базовому рівні. Соціальне партнерство розглядається як механізм, що сприяє управлінню певними інститутами соціальної сфери за допомогою активного представництва в них соціальних партнерів. Розвиток системи соціально-економічного партнерства в контексті корпоративної соціальної відповідальності нерозривно пов'язаний з формуванням відповідних об'єднань працівників і роботодавців, як рівноправних сторін договорів і угод [3, с. 74]

При цьому умови формування даної системи в Україні мають істотні особливості. По-перше, в Україні повільно усувається криза системи суспільних відносин і всіх соціальних інститутів. По-друге, у державі сформувалася гранично поляризована соціально-економічна структура. В ній переважають корпоративні інтереси, відбулося істотне масове розшарування. Загострилися протиріччя всередині підприємств і організацій. По-третє, особливість українських умов - не сформованість суб'єктів соціально-економічного партнерства та їх представників. Усі партнери (зокрема, роботодавці, профспілки) існували й раніше, але в дійсності вони були елементами єдиної командно-адміністративної системи. В сучасних

умовах вони мають сформулювати й обґрунтувати (за допомогою відповідної правової бази) свої позиції в принципово інших соціально-економічних умовах.

Отже, інститут соціального партнерства складається із сукупності соціальних суб'єктів. Традиційно до суб'єктів соціального партнерства відносять найманих працівників, роботодавців і державу. Їх функції як соціальних партнерів виконують, як правило, представницькі органи: профспілки, об'єднання роботодавців, органи державного управління та місцевого самоврядування. Діяльність кожного із суб'єктів партнерства має певні особливості, які впливають на виконання функцій партнерства і їх роль у цьому процесі.

Соціальне партнерство між сторонами-носіями соціально-економічних інтересів, їх суб'єктами та органами має здійснюватись у таких основних формах:

- спільних консультацій;
- колективних переговорів і укладання угод та договорів на національному, галузевому, регіональному рівнях і рівні підприємств (організацій);
- узгодження на найвищому (національному) рівні основних параметрів соціально-економічної політики, включаючи політику доходів, основні критерії та показники гідної праці;
- спільного вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), запобігання їм, організації примирних та арбітражних процедур;
- участі найманих працівників в управлінні суб'єктами підприємницької діяльності;
- участі представників сторін у роботі органів соціального партнерства;
- спільного управління представниками сторін фондами соціального страхування;
- участі найманих працівників у розподілі прибутку, доходів на умовах, визначених колективним договором;
- розгляду претензій та розбіжностей, що виникають між сторонами соціального партнерства відповідного рівня, і розв'язання конфліктів за допомогою компромісів, співробітництва, узгодження позицій;
- обміну необхідною інформацією;
- контролю над виконанням спільних домовленостей [1, с.82]

Як особливий інститут ринкової економіки і соціальної правової держави, соціальне партнерство виконує функції регулювання різних аспектів трудових

відносин, забезпечує розв'язання трудових спорів, конфліктів, суперечностей, сприяє злагоді в суспільстві. На думку Лебедева І.В., соціальне партнерство має стратегічний характер, оскільки дозволяє сформувати і безконфліктно реалізувати довгострокові завдання уряду, націлені на забезпечення соціально-економічного розвитку [4, с. 13].

У світовій практиці найбільш багатий досвід у царині використання потенціалу соціального партнерства нагромаджено на теренах Європи. Однак, незважаючи на беззаперечні успіхи європейської практики соціального партнерства, маємо констатувати, що й у країнах цього континенту протистояння соціальних партнерів не зникло. Більше того, спостерігається перманентне загострення соціальних суперечностей, а протистояння суб'єктів соціального діалогу набуває чимраз нових форм і виявів. Не буде перебільшенням стверджувати, що чинником, який останнім часом дедалі більше посилює асиметричність розвитку соціально-трудової сфери (а отже, порушує баланс інтересів сторін соціально-трудових відносин), є зниження ролі соціального діалогу, «вихолощення» з нього тих змістових характеристик та організаційно-управлінських механізмів, які можуть і мають працювати на соціалізацію відносин у сфері праці.

Концепція соціального партнерства як ефективний інструмент подолання конфліктних ситуацій в соціально-трудовій сфері, в наш час стає універсальним засобом вирішення різних соціальних проблем у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Теоретичною основою становлення соціального партнерства є визнання необхідності існування в суспільстві різноманітних соціальних груп зі специфічними функціями, об'єктивності конфлікту їх інтересів і боротьби між соціальними групами, можливості отримати результат у вигляді взаємоприйнятого суспільного розвитку, що відповідає перспективним завданням, компромісу [8].

Так, перехід до ринкових відносин, реформування системи влади в Україні призвели до ситуації, коли на місцевому рівні існують і, на жаль, реально протистоять один одному дві сили: підприємці та решта населення. У суспільстві виділився прошарок відносно заможних людей і позначилося певне протистояння між цим прошарком і основною масою населення. Обидві сторони поведуть себе не зовсім коректно, що спричиняє соціальну напруженість у суспільстві. Підприємці часто практикують приховування прибутків від оподаткування, намагаються діяти «у тіні», необґрунтовано завищують ціни на продукцію і послуги, затримують заробітну

плату найманим робітникам тощо. Це, відповідно, викликає негативну зворотну реакцію населення.

Україна поступово стає соціальною державою. Обравши соціально-орієнтовану спрямованість розвитку економіки, побудову соціальної демократичної держави, Україна повинна використовувати при цьому механізми й принципи соціального партнерства, в основу якого покладено баланс інтересів соціальних суб'єктів, їх соціальну відповідальність і справедливість.

В умовах соціального партнерства можуть бути раціонально й ефективно вирішені різні соціальні проблеми, що виникають у суспільстві. Саме ця обставина робить соціальне партнерство суттєвим фактором забезпечення соціальної безпеки як складової національної безпеки України і є одним з механізмів, що дає змогу послабити напруженість у суспільстві [5-9].

Відповідно, соціальне партнерство, з одного боку, враховує реалії сьогодення, а з іншого - спрямоване на вбудовування в ліберальну модель ринкової, що базується на самостійності й ініціативі громадян. У цьому зв'язку ініціативні суспільні об'єднання можуть бути частиною системи соціального партнерства за умови більшої підтримки з боку держави й належної уваги з боку засобів масової інформації.

2. Зв'язок соціального партнерства і соціальної відповідальності

За твердження А.Колота, соціальне партнерство постає як:

- система взаємовідносин між роботодавцями і найманими працівниками та їхніми представницькими органами, що спрямована на оптимізацію інтересів зазначених сторін та їх суб'єктів;

- система взаємовідносин між представницькими органами роботодавців, найманих працівників за участі органів державної влади і місцевого самоврядування, що на практиці постає як соціальна технологія регулювання соціально-трудових відносин;

- система відносин між сукупним роботодавцем і найманим працівником за участі інститутів держави та громадянського суспільства з приводу формування та реалізації соціально-економічної політики;

- система суспільних відносин між інститутами держави і суспільства, що ґрунтуються на принципах співробітництва і взаємної відповідальності [1, с.85]

За такого розуміння природи та місії соціального партнерства останнє постає

як феномен не тільки соціально-трудоий, соціально-економічний, а й соціокультурний, морально-духовний, як форма суспільного договору, що має на меті задіяти потенціал конструктивної взаємодії, співробітництва, слугувати узгодженню інтересів особистості, організацій і суспільства в цілому.

Особливо наголошуємо на тому, що нові грані природи, предмета, місії соціального партнерства ми відкріємо для себе, якщо розглядатимемо цей інститут *саме крізь призму соціальної відповідальності* його суб'єктів, соціально відповідальної поведінки. Водночас конструкція відносин з приводу соціально відповідальної поведінки не може бути вибудована без задіяння *потенціалу партнерства*. Справді, не можна не звернути увагу на наявність якщо й не прямої, то тісної залежності між розвитком соціального партнерства за сучасних його форм і рівнем соціальної відповідальності суб'єктів економічної діяльності та інститутів суспільства. Тому не є перебільшенням твердження, що соціальна відповідальність у найбільш розвинених формах стає можливою саме за умов існування повноцінного інституту соціального партнерства. Тісний зв'язок двох інститутів - соціального партнерства і соціальної відповідальності - передусім пов'язаний з тим, що суб'єкти соціального діалогу є одночасно суб'єктами соціально відповідальної поведінки. Корелюють суб'єкти соціального партнерства й об'єкти, на які спрямовані соціально відповідальні дії. У цьому можемо переконатися з огляду на таке. ***Нині соціальне партнерство дедалі більше розвивається в такому форматі, коли суб'єктами діалогу є:*** 1) наймані працівники та їхні представницькі органи; 2) роботодавці і їхні представницькі органи; 3) органи державної влади і місцевого самоврядування; 4) недержавні, некомерційні організації, які репрезентують інтереси окремих груп населення.

Учасниками (суб'єктами і об'єктами) інституту соціальної відповідальності у сфері соціально-трудоих відносин є:

- роботодавці, які безпосередньо реалізують програми і заходи, що демонструють соціально-відповідальну поведінку;
- населення як об'єкт соціально відповідальної поведінки та джерело неформальних норм і правил у цій царині;
- наймані працівники та трудові колективи, які впливають на формування інституту соціальної відповідальності, висувають вимоги до соціально відповідальних дій з боку роботодавців і самі є як об'єктами соціально відповідальних дій, так і суб'єктами соціально відповідальної поведінки;

- органи державної влади і місцевого самоврядування, які сприяють створенню конкурентних умов діяльності підприємств і реалізації ними норм і правил соціально відповідальної поведінки;

- представницькі органи найманих працівників і роботодавців, інші органи громадянського суспільства, які репрезентують інтереси відповідних об'єднань, груп громадян; висувають вимоги до соціально відповідальної поведінки інститутів економіки та суспільства і самі є суб'єктами соціально відповідальних дій.

На основі соціального діалогу досягається формальна чи неформальна, гласна чи негласна домовленість між його сторонами про взаємні зобов'язання. Саме завдяки існуванню таких домовленостей створюється платформа для взаємодопомоги, обміну суспільно значущими послугами, для формування певних гарантій, преференцій та створення додаткових можливостей у реалізації як власних, так і спільних інтересів. Чим вагоміші зобов'язання, які беруть на себе соціальні партнери, чим ширше коло питань, за якими сторони дійшли згоди, тим більша гарантія того, що їхні дії та поведінка матимуть соціально відповідальний характер.

Отже, постійний діалог, пошук компромісів, опрацювання спільних, консолідованих дій, взяття взаємовигідних, односпрямованих соціальних зобов'язань здатні, як ніякий інший інструмент, суттєво приростити потенціал соціально відповідальної поведінки, консолідовано досягати узгодженої економічної, соціальної та екологічної динаміки розвитку. За такого розуміння сутності і місії соціального партнерства та утвердження його принципів на практиці поведінка і дії сторін діалогу набувають якісно нового характеру і не можуть не працювати на стійкий розвиток. Водночас рівень розвитку соціального партнерства є індикатором довіри, толерантності, солідарності партнерів, сповідування ними високих морально-духовних цінностей.

Соціальний діалог у реальності постає дієвим механізмом, інструментом, врешиті-реши, суспільним інститутом підвищення соціальної відповідальності, оскільки сприяє:

- опрацюванню консолідованих вимог та норм соціально відповідальної поведінки;
- формуванню цивілізованих уявлень щодо місії, мети та результатів соціально відповідальної поведінки;
- залученню до вироблення та реалізації соціальних програм, угод, договорів та соціальної політики загалом якнайбільшої кількості суб'єктів соціального діалогу;

- підвищенню потенціалу соціально відповідальних дій на рівні окремих суб'єктів соціальної відповідальності та розширенню «поля» консолідованої (спільної, комунітарної, загальної) відповідальності;

- налагодженню ефективної взаємодії суб'єктів соціальної відповідальності;

- усвідомленню важливості та необхідності рівноцінно відповідальної поведінки учасників суспільно корисної діяльності.

Соціальна відповідальність у нинішньому розумінні її ролі і значення є одночасно і соціально-етичною, і соціально-економічною категорією, яка відбиває рівень готовності того чи іншого суб'єкта виконувати свої зобов'язання за оптимального (з позиції суспільства) узгодження інтересів індивіда, колективу і суспільства в цілому. На наше глибоке переконання, соціальна відповідальність має не менше значення для стійкого розвитку, ніж розвиток економічної інфраструктури, політична стабільність або впровадження проектів інноваційного розвитку.

При цьому зауважимо, що в суспільній свідомості глибоко вкорінилася думка, що соціальна відповідальність стосується виключно органів влади і бізнесових структур. І немає сумніву в тому, що суспільство має право чекати соціально відповідальної поведінки від даних інститутів економіки та суспільства. Утім правомірною є постановка питання щодо можливості і необхідності соціально відповідальних дій з боку всіх сторін і суб'єктів соціального діалогу. Інтереси забезпечення стійкої соціальної динаміки потребують, щоб соціально відповідальним був не окремо взятий партнер, а всі учасники суспільної коаліції, які вправі очікувати від інших адекватної соціально відповідальної поведінки.

Логіка консолідованих дій провідних соціальних сил (держави, роботодавців, найманих працівників та їхніх представницьких органів) є такою: соціальні партнери мають не тільки свої специфічні інтереси, а й спільні цілі; їх об'єднують певні цивілізаційні цінності, вони *репрезентовані тими самими громадянами*. За цих умов між ними можуть і мають бути партнерські відносини, які передбачають спільну, консолідовану відповідальність. І вони (партнери) можуть і мають зробити свій посильний внесок у суспільний добробут, стійкий розвиток особистості, громади, регіону, країни.

Консолідована (спільна) соціальна відповідальність заперечує домінування індивідуального і колективного егоїзму, натомість передбачає *рівноцінну* відповідальність усіх соціальних партнерів. Так, бізнесова структура, яка виконує свої зобов'язання перед власним персоналом, державою, громадою та постійно

прагне підвищити свій внесок у соціальний розвиток організації, регіону, держави, вправі очікувати адекватної соціальної поведінки від інших партнерів по суспільній коаліції і зокрема від держави.

Для бізнесової структури як партнера по суспільній коаліції неприйнятною є поведінка державних структур, які реалізують політику державного рекету, спонукають до адміністративної корупції, вимагають платити податки наперед, чинять адміністративні перепони тощо. У цьому контексті зазначимо, що не можна визнати рівноцінними, соціально відповідальними і дії з боку профспілок, коли останні не сприяють підвищенню конкурентоспроможності організації. І навпаки, спільні зусилля представницьких органів роботодавців і найманих працівників щодо підвищення конкурентоспроможності, набуття конкурентних переваг потенційно дають можливість власникам одержувати більш високі дивіденди; менеджерам - гідну винагороду у формі окладів, премій, бонусів; працівникам - зберегти робоче місце і одержувати належну заробітну плату. За умови спільних зусиль з підвищення конкурентоспроможності більш імовірним є соціальний компроміс між профспілками і роботодавцями щодо участі найманих працівників у розподілі прибутків.

Отже, для ефективної взаємодії соціальних партнерів, створення найбільш сприятливих умов з метою забезпечення стійкої соціальної динаміки необхідно прагнути до забезпечення на практиці рівноцінної, загальної, комунітарної, спільної соціальної відповідальності, яку в узагальненому вигляді можна трактувати як *консолідована*. Остання є більш високою та стійкою за умови, по-перше, найбільш повного збігу інтересів соціальних партнерів, а по-друге, узгодженості дій партнерів та рівноцінного їх внеску в загальну відповідальність.

За такого підходу до розуміння філософії соціальної відповідальності остання постає не тільки як індивідуальна відповідальність певного суб'єкта, а як спільна, загальна, консолідована відповідальність усіх учасників соціально-трудових відносин.

Наведене вище дає підстави для такого узагальнюючого висновку: соціальне партнерство правомірно розглядати як інструмент, організаційний механізм, соціальний інститут *посилення індивідуальної соціальної відповідальності суб'єктів відносин у сфері праці, інтеграції* останньої в якісну нову - спільну, загальну, консолідовану відповідальність [1, с. 87].

Потенціал консолідованої соціальної відповідальності за умови використання

можливостей соціального діалогу може бути підвищений як на рівні підприємства, так і на галузевому, регіональному та національному ринку. На кожному з них існує чимало спільних платформ, сполучних ланок соціально відповідальної поведінки. Так, на рівні організації як така платформа (сполучна ланка) може виступати потреба досягнення високої конкурентоспроможності, а отже, забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку на основі набутих конкурентних переваг. Є всі підстави стверджувати, що на сучасному етапі вирішальну роль у конкуренції відіграють не традиційні, *жорсткі*, чинники (частка компанії на ринку, ціна товару чи послуги, податкове навантаження тощо), а *гнучкі*, такі як інноваційний характер товару, його якість, позитивний імідж підприємства, його сприйняття як соціально відповідального; чинники, що містять вагому економічну, соціальну компоненту.

Модель консолідованої відповідальності подана на рис. 7.1 [1, с. 88]

Рис. 7.1. Консолідована соціальна відповідальність соціальних партнерів у соціально-трудої сфері

Сучасний бізнес має зважати на глибокі зміни у структурі та ієрархії чинників підвищення конкурентоспроможності і формувати свою місію з урахуванням нових реалій. На наше переконання, нове бачення соціальної відповідальності, об'єктивної потреби в соціально відповідальній поведінці усіх партнерів, включаючи найманих працівників, відкривається за умови здатності сформувати сучасну місію бізнесу,

усвідомлення трендів у царині чинників і механізмів набуття конкурентних переваг, розуміння сучасного характеру конкуренції та еволюції методів забезпечення стійкого розвитку.

Зазначимо, що тривалий час як в економічній літературі, так і на практиці домінувала думка, що бізнес-організація - це економічна цілісність, яка має прагнути лише до ефективного використання своїх ресурсів, а прибутковість є основним показником діяльності.

За останні два-три десятиліття уявлення щодо місії бізнесу, критеріїв та показників оцінки його діяльності несуттєво, але змінилися. І наука, і практика доводять, що організація - це не просто економічна цілісність, і що уявлення щодо прибутковості як основного показника підприємницької діяльності - це атрибутика позавчорашнього дня. Сучасна організація є складовою складної, взаємозв'язаної, взаємозалежної сукупності інститутів, які справляють істотний вплив на організацію, виступаючи в ролі споживачів, постачальників, органів влади, посередників, арбітрів тощо. У цій складній мережі відносин переплетені економічні, соціальні, екологічні, політичні інтереси, мотиви, прагнення.

Інститути (партнери), які оточують бізнес-організацію, очікують від неї не тільки економічно відповідальних дій, а й співучасті в розв'язанні соціальних, екологічних та інших суспільних проблем. Що ж стосується суспільства в цілому, то воно зацікавлене в тому, щоб кожна бізнес-структура набула статусу організації, орієнтованої на стійкий розвиток. Важливо наголосити, що на стійкий розвиток можуть розраховувати організації, які здатні і готові сповідувати морально-духовні цінності, додержуватися правових норм в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах, що є життєво важливими для розвитку економіки суспільства.

Кожний крок на шляху опанування сучасної філософії бізнесу, його місії, розуміння глибинної ролі і значення соціальної компоненти в забезпеченні стійкого розвитку, усвідомлення, що соціально відповідальна поведінка - це не примус і навіть не обов'язок, що суспільна цінність - це одночасно і крок до формування сучасної, адекватної вимогам сьогодення, системи соціального діалогу як одного з основних інститутів держави та громадянського суспільства. За такого бачення джерел розбудови та задіяння потенціалу системи соціального діалогу стає очевидною роль учених у формуванні сучасного економічного мислення, у засвоєнні якнайбільшою кількістю членів суспільства діалектики економічного і соціального поступу.

Тож у світлі наведених раніше суджень соціальна відповідальність, що,

образно кажучи, виростає на ґрунті соціально партнерства та демонструє здатність і готовність до виконання соціальних зобов'язань, це - не тільки і не стільки вияв альтруїзму, благодійності, а суспільний інститут забезпечення стійкого розвитку. При цьому нового звучання та значущості має набути консолідована, або спільна, комунітарна соціальна відповідальність, коли держава не тільки декларує, а й демонструє соціально відповідальну поведінку, коли бізнес усвідомлює значущість людського капіталу і демонструє заінтересованість у його розвитку, у підвищенні якості трудового життя; коли наймані працівники, захищаючи свої інтереси шляхом діалогу із соціальними партнерами та використовуючи інші узвичаєні методи обстоювання своїх прав, одночасно дбають про підвищення як соціальної, так і економічної ефективності діяльності організації. При цьому, саме консолідована соціальна відповідальність має стати центральною ланкою модернізації всіх боків суспільного буття, інноваційних за змістом перетворень і в соціально-трудовій, і в інших сферах суспільного розвитку.

Новий сучасний погляд на інститут соціальної відповідальності і зокрема виокремлення інституту консолідованої соціальної відповідальності має додати відчутного імпульсу функціонуванню системи соціального партнерства та утвердженню здорових відносин у сфері праці, які створять передумови для підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, стійкого розвитку, реалізації принципів гідної праці та досягнення високого рівня і якості життя.

3. Напрями розвитку та підвищення ефективності соціального партнерства в Україні

Як вище зазначалось, соціально-економічне партнерство є складовою соціально-трудових відносин, які є важливою складовою всієї системи суспільних відносин і, без перебільшення, утворюють свого роду «ядро» всієї парадигми соціально-економічного розвитку, оскільки саме від їх характеру та змісту безпосередньо залежить ступінь «соціалізації» відносин між працею та капіталом, рівень демократизації суспільства і соціальної орієнтованості даної економічної системи, досконалість суспільного буття в цілому.

Крім того, соціальне партнерство виступає:

- складовою побудови соціального ринкового господарства;
- елементом формування соціально відповідальної політики представників обох соціальних груп;

- організаційним принципом гармонізації відносин власності;
- економічним важелем підвищення ефективності виробництва.

Відповідно, соціальне партнерство є необхідною умовою розвитку громадянського суспільства як сукупності незалежних, рівноправних громадян, які взаємодіють, спілкуються, добровільно самоорганізуються на підставі спільних приватних інтересів у громади і об'єднання та захищені необхідними законами від прямого втручання і обмежень з боку держави. На думку дослідників, ключовим аспектом соціального партнерства в широкому сенсі є відносини громадянського суспільства із державою [12].

Визначаючи роль соціального партнерства у громадянському суспільстві можна стверджувати, що ідеологія соціального партнерства ґрунтується на визнанні мирного співіснування соціальних груп з різними соціально-економічними інтересами; можливості вирішення конфліктів шляхом взаємоприйнятних компромісів; взаємодії між соціальними партнерами у цивілізованих, конструктивних формах.

Змушені визнати, що в Україні чинна система соціального партнерства є недостатньо ефективною, вона лише проходить випробування часом. Реальність є такою, що й на початку другого десятиліття ХХІ ст. соціальний діалог не став технологією, соціальною інновацією, інструментом забезпечення стійкої соціальної динаміки.

Традиційними причинами низької ефективності можна вважати:

- недорозвиненість деяких елементів системи соціального партнерства (законодавчих, організаційних, соціально-економічних тощо) як на державному так і регіональному рівні. Відтак, урядовцям потрібно розробити основні законодавчі положення формування українських інтегрованих корпоративних структур та порядку застосування їхнього інноваційно-інвестиційного потенціалу. Держава має приділяти велику увагу розвитку корпоративного законодавства, яке в Україні потребує реформування.

- низька ефективність діяльності профспілок, як первинних ланок захисту інтересів найманих працівників;

- недосконалість змісту колективних угод, що не охоплює всі важливі сторони соціально - трудових відносин, окрім того, до процесу колективно-договірного регулювання залучається недостатня кількість найманих працівників, а саме підписання колективних угод не гарантує їх сумлінного

виконання, що подекуди пов'язано з невмінням і небажанням соціальних партнерів досягати компромісу;

- неспроможність найманих працівників активно впливати на формування соціально відповідальної поведінки роботодавців;

До традиційних причин низької ефективності соціального партнерства додалися і нові, основними з яких є:

- декларативний характер соціальної орієнтації суспільства;
- зниження масовості членства найманих працівників у профспілках;
- пасивність суспільства, неадекватна реакція на десоціалізацію відносин між працею і капіталом, наростання асиметрії між економічним розвитком і його соціальними результатами;
- низька ефективність діяльності як профспілок, так й інститутів держави і громадянського суспільства із захисту інтересів трудящих;
- віртуалізація економіки, розвиток нестандартних форм зайнятості;
- психологічна неготовність найманих працівників активно впливати на формування соціально відповідальної поведінки роботодавців;
- брак традицій і належної культури розв'язувати проблеми соціально-трудового і соціально-економічного розвитку на засадах діалогу, довіри, соціальної справедливості та соціальної відповідальності;
- викривлене розуміння багатьма інститутами економіки і держави своєї місії та філософії забезпечення стійкого розвитку.

Це стримує процес реформування суспільства загалом, та створення соціально сприятливого середовища. Існуюча в Україні система взаємин трьох секторів зумовлює необхідність формування нових механізмів партнерства та взаємодії між ними на основі поєднання принципів державного регулювання економіки з метою забезпечення цілей, завдань та пріоритетів розвитку суспільства, враховуючи інтереси бізнесу та громади.

Вчені-економісти та практики протягом багатьох років намагаються знайти шляхи вирішення проблем підвищення ефективності соціального партнерства та рівня соціальної відповідальності держави, бізнесу і третього сектору.

Ефективне соціальне партнерство - невід'ємний елемент ринку праці та соціальної політики як на національному, регіональному, галузевому так і на мікроекономічному рівні. Його розвиток з одного боку залежить, а з іншого зумовлює покращення соціально-економічної ситуації, ріст рівня оплати праці та

зайнятості, відповідно, скорочення рівня безробіття та бідності, удосконалення законодавства у сфері соціальної політики. Через призму реалізації механізмів соціального партнерства можна прослідкувати роль соціального та людського капіталу, ступінь інтегрованості та розвитку суспільства, рівень розвитку корпоративного управління.

Безумовно, система колективно-договірного регулювання відносин у сфері праці та вирішення різноманітних проблем соціального характеру на принципах соціального партнерства не вичерпала своїх можливостей. Інша річ - в якому форматі мають діяти згадані раніше інститути, як вони повинні взаємодіяти, якими мають бути змістові характеристики соціального діалогу за сучасних умов. Саме в цій площині треба шукати конкретні способи та механізми надання соціально-трудої сфері і притаманним їй відносинам стійкої динаміки розвитку. Зазначимо, що саме такий пошук активно здійснюється на рівні як Європейського Союзу, так і країн, які входять до цього міжнародного співтовариства. ***При цьому для новітньої практики соціального діалогу в ЄС характерним є таке:***

- 1) розширення предмета соціального діалогу та додання до нього проблематики, яка стосується не тільки соціально-трудої сфери;
- 2) розширення суб'єктивності соціального діалогу, у тому числі за рахунок нових форм непрофспілкового представництва;
- 3) розширення форм і технологій координації дій соціальних партнерів;
- 4) підвищення ролі Європейської комісії в інституціоналізації соціального діалогу;
- 5) прагнення керівних органів Європейського Союзу до розвитку соціального діалогу на міждержавному рівні;
- 6) поява нових інститутів, які покликані поглибити і наповнити новим змістом соціальний діалог;
- 7) розвиток форм участі найманих працівників у прийнятті управлінських рішень, їх поєднання і урізноманітнення.

Для того щоб соціальний діалог на практиці став реальним інститутом підвищення соціальної відповідальності носіїв соціально-економічних інтересів, у суспільстві потрібно створити передумови, які можна звести до трьох груп: соціально-економічні, політико-правові, соціально-психологічні.

До *соціально-економічних передумов* ефективного функціонування соціального партнерства можна віднести: різноманіття форм власності і

господарювання; становлення та розвиток громадянського суспільства; інноваційний характер економічного розвитку; соціальна орієнтація розвитку економіки; формування соціальної структури суспільства з орієнтацією на високу частку середнього класу; відсутність надмірної поляризації у рівнях доходів; реальне утвердження принципів соціальної справедливості; орієнтація провідних сил на подолання соціального відчуження.

До найбільш значущих *політико-правових передумов* розвитку соціального партнерства відносимо: багатопартійність суспільства; свободу політичних переконань; гарантії додержання норм демократії; законодавче забезпечення формування системи соціального партнерства; відповідність національного трудового законодавства міжнародним трудовим нормам, які закріплені в Конвенціях і Рекомендаціях Міжнародної організації праці; додержання провідними соціальними силами чинних нормативно-правових актів із соціально-трудова питань; додання до нормативно-правових актів положень і норм, які стимулюють соціально відповідальну поведінку учасників соціального діалогу; правове забезпечення діяльності інститутів соціально-трудова сфери, вектором якої є стійка соціальна динаміка.

Соціально-психологічні передумови розвитку соціального партнерства є, на думку автора, такими: підвищення рівня загальної культури соціуму; високий рівень розвитку корпоративної культури; утвердження високих норм трудова моралі; соціально активна і соціально відповідальна діяльність суб'єктів соціального діалогу; відсутність антагонізму інтересів суб'єктів соціально-трудова відносин; подолання соціальної відчуженості та соціальної ізоляції членів соціуму.

У своїй сукупності окреслені щойно передумови розвитку соціального партнерства є настільки важливими, що їх брак або недостатня сформованість здатні унеможливити досягнення балансу інтересів соціальних сил та стійкої динаміки соціального розвитку.

Цілі розвитку соціального партнерства доцільно розглядати як мінімум з двох позицій - загальнодержавної та суб'єкта підприємницької діяльності. На загальнодержавному рівні як цілі соціального партнерства можна розглядати:

- забезпечення стабільності та стійкої соціальної динаміки;
- забезпечення балансу інтересів сторін і суб'єктів соціального діалогу;
- підвищення якості трудова життя;
- створення реальних механізмів підвищення соціальної відповідальності

соціальних партнерів;

- підвищення ефективності підприємницької діяльності.

На рівні організації цілями соціального партнерства, на наш погляд, є:

- створення передумов для стійкої економічної та соціальної динаміки;
- забезпечення балансу інтересів роботодавця і найманих працівників;
- створення реально діючого механізму підвищення соціальної відповідальності суб'єктів соціального діалогу;
- підвищення конкурентоспроможності організації [1, с. 86].

Можна виділити наступний комплекс заходів, спрямованих на формування ефективної системи соціального партнерства в Україні:

1. Створення сприятливого економічного клімату, зокрема шляхом послаблення податкового тиску і боротьби з корупцією, що зумовить оздоровлення національної економіки, її детінізацію і поступовий вихід з кризи.

2. Забезпечення сприятливих умов для розвитку середнього класу, а також підвищення трудових доходів населення, подолання бідності.

3. Удосконалення чинної нормативно-правової бази соціального партнерства, зокрема в Закон України «Про профспілки, їх права та гарантії діяльності», Кодекс законів про працю України внести норми щодо обов'язкового узгодження із профспілками рішень, які стосуються найважливіших для працівників питань - зміни умов праці, звільнення або скорочення працівників тощо, а також розробити і прийняти Закон України «Про соціальну відповідальність бізнесу», заклавши в ньому демократичні механізми залучення бізнесу до розв'язання ключових соціальних питань персоналу підприємства тощо.

4. Формування ідеології і культури соціального партнерства, що передбачає формування у громадян соціальної компетентності й нормативно-правової підготовленості у питаннях прав людини, взаємодії з роботодавцем, працевлаштування, соціального захисту, трудового права, діяльності профспілок, пенсійних, страхових та інших фондів тощо.

Подальше вдосконалення системи соціального партнерства в Україні передбачає необхідність розробки організаційно-економічного механізму підвищення ефективності системи соціального партнерства (рис. 7.2). Шляхами впровадження окреслених цілей має бути законодавче регламентування впровадження принципів соціальної відповідальності у практику діяльності вітчизняних підприємств, вжиття заходів щодо мотивації роботодавців до використання

принципів відповідального партнерства на мікрорівні, розробка комплексних програм моніторингу рівня розвитку соціального партнерства та постійне інформування суспільства про результати діяльності організацій та підприємств за цими показниками.

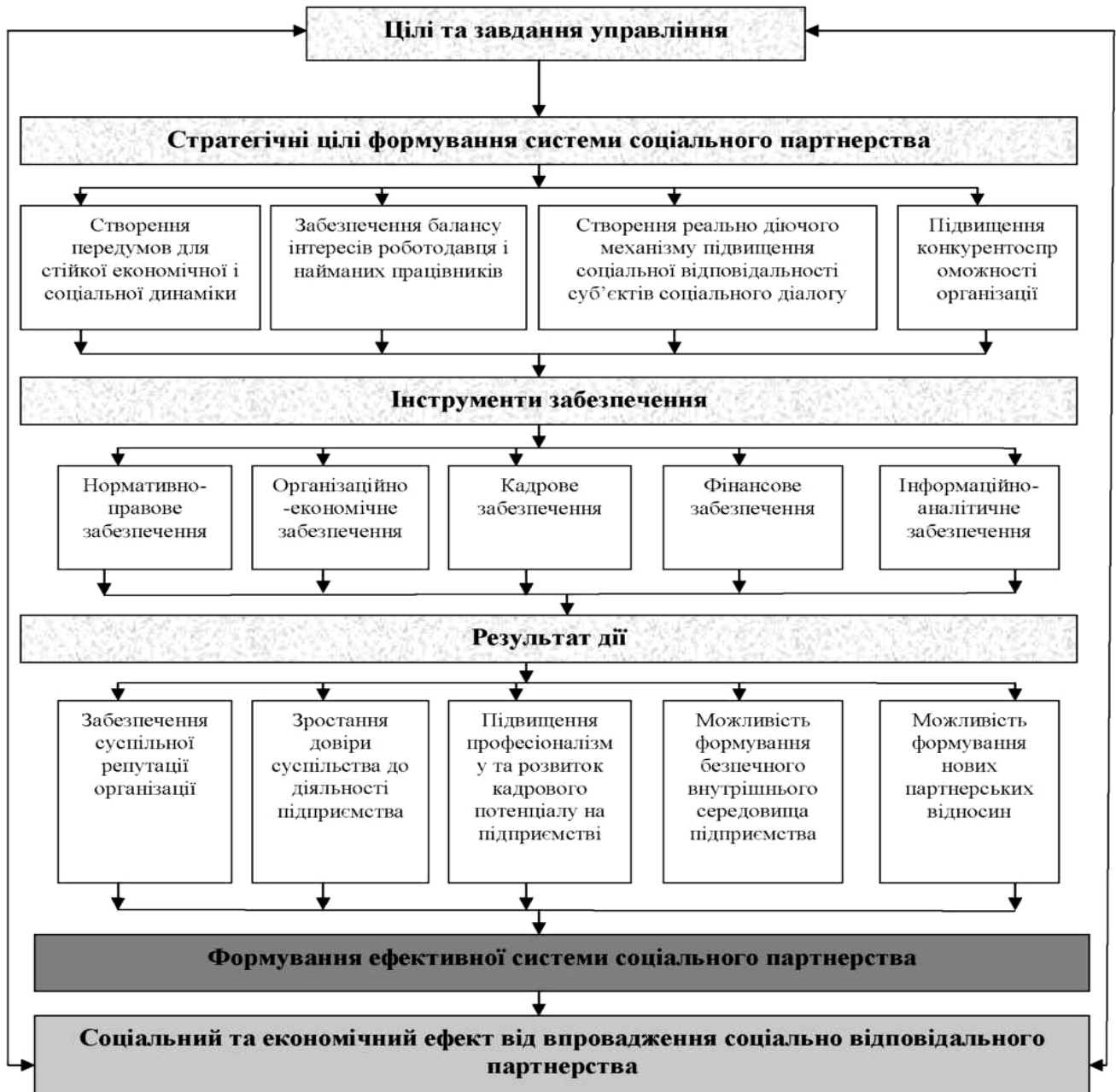

Рис. 7.2. Схема організаційно-економічного механізму формування ефективної системи соціального партнерства

Запропонований механізм передбачає використання нормативно-правових, організаційно-економічних та інформаційно-аналітичних важелів для створення ефективної системи соціального партнерства.

Нормативно-правові інструменти передбачають вдосконалення нормативно-правового регулювання соціального партнерства, спрямованого на реальне забезпечення рівних прав суб'єктів соціально-трудових відносин і встановлення мінімальних нормативних параметрів колективного договору.

Організаційно-економічні умови передбачають чітке формулювання основних напрямів розвитку соціально-економічної політики підприємств в галузі трудових і соціальних відносин; посилення контрольної функції професійних спілок щодо виконання роботодавцем умов колективного договору, посилення адміністративної відповідальності господарюючих суб'єктів за зобов'язаннями колективного договору, а також посилення активності населення в області розвитку соціально-партнерського регулювання соціально-економічних і трудових процесів.

Кадрове забезпечення передбачає впровадження посади або виокремлення з числа працівників, особи, яка відповідає б за дотримання норм соціально відповідальної поведінки, зокрема роботодавцями.

Фінансове забезпечення передбачає формування спеціального фонду реалізації принципів соціальної відповідальності.

Умови інформаційно-аналітичного забезпечення містять заходи щодо відкритості інформації про стан соціально-трудових відносин в організації - для найманих працівників; розробка методик оцінки економічної ефективності соціальних інвестицій господарюючих суб'єктів і органів державної влади і впровадження їх у практику.

Слід зазначити, що розвиток партнерських відносин на мікрорівні тісно взаємопов'язано зі зміною системи соціального партнерства на регіональному та національному рівнях. Також на сучасному етапі соціально-економічного розвитку соціальну відповідальність не можна розглядати індивідуально як відповідальність підприємницьких структур або відповідальність держави або профспілок і найманих працівників. Ці категорії взаємопов'язані і взаємно доповнюють одна одну. Завдяки консенсусу, що досягається в значній мірі не без допомоги соціально відповідальної поведінки всіх партнерів трудових відносин, відбувається подальший розвиток і вдосконалення механізмів соціального партнерства. Формування соціально відповідальної поведінки в підприємницькому середовищі можливе лише за цілеспрямованої підтримки з боку держави та її активної участі у вирішенні соціальних проблем.

Методом вирішення соціальних конфліктів у межах соціального партнерства є

компроміс, узгодження інтересів роботодавців і найманих працівників, а не протистояння і ліквідація приватної власності на засоби виробництва.

На наш погляд, досягнення зазначеного компромісу можливе за наступних умов:

- досягнення взаємного прагнення до встановлення в суспільстві соціального діалогу;
- усунення непорозумінь і суперечностей щодо намірів, які представляють законні інтереси кожної зі сторін;
- значний розвиток державно-приватного партнерства;
- розширення соціально-економічних відносин у системі корпоративної соціальної відповідальності в контексті сталого соціально-економічного розвитку регіонів та в цілому України;
- розробки стратегії інституційного розвитку соціально-орієнтованої економіки України;
- розробки та обґрунтування методологічних положень формування механізмів управління корпоративною соціальною відповідальністю;
- залучення всіх суб'єктів суспільних відносин до управління і подолання на цій основі монополізму в розподілі створеного продукту;
- посилення мотивацій до співробітництва в забезпеченні високих результатів роботи як необхідної умови підвищення якості життя;
- чіткого визначення «сфер відповідальності» кожного з учасників соціально- економічних відносин;
- погодженого всіма сторонами соціально - економічних відносин механізму надання актуальної та достовірної інформації про свої наміри й можливості;
- доведення кожної зі сторін соціального партнерства в процесі соціального діалогу мотивації своїх позицій, доводів і очікувань до всіх учасників соціально - економічних відносин;
- забезпечення всіма сторонами соціально - економічних відносин чіткого механізму контролю дотримання взятих зобов'язань та відповідальності за їх недотримання.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення соціального партнерства.
2. Наведіть можливі форми соціального партнерства.

3. Назвіть учасників соціального партнерства.
4. В чому полягає зв'язок між соціальним партнерством і соціальною відповідальністю.
5. Які переваги отримує суспільство від дотримання бізнесом принципів соціальної відповідальності?
6. Назвіть основні причини низької ефективності системи соціального партнерства в Україні.
7. Охарактеризуйте інструменти механізму формування ефективної системи соціального партнерства.

Список використаних джерел:

1. Колот А.М. Соціальне партнерство як інститут формування консолідованої соціальної відповідальності: теоретичні засади / А.М. Колот, О.В. Павловська // Соціальна економіка. - 2013. - №1. - С. 81-90.
2. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. - К. : КНЕУ, 2011. - 501 с.
3. Дубницький В.І. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті розвитку державно-приватного партнерства / В.І. Дубницький, В.В. Комірна, Н.М. Чуприна // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян: монографія: у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. - Д. : НГУ, 2014. - Т.2 - С. 74-87.
4. Лебедєв І.В. Соціальне партнерство як спосіб подолання економічної кризи / І.В. Лебедєв // Економіка і держава. - 2009. - № 4. - С. 12-15.
5. Афоніна О. Г. Соціальна безпека: проблеми становлення соціального партнерства в Україні / О. Г. Афоніна // Вісн. НАДУ. - 2011. - № 4. - С. 241-249.
6. Весельська Л. А. Державна політика у сфері соціальної безпеки: організаційно-правовий аспект / Л. А. Весельська // Вісн. держ. служби України. - 2011. - № 1. - С. 8-12.
7. Евдокимов И. В. Государственно-общественное партнёрство в решении проблем рецидивной преступности / И. В. Евдокимов // Безопасность Евразии. - 2010. - № 2. - С. 531-546.
8. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник / Г. П. Ситник. - К. : НАДУ, 2012. - 545 с.

9. Соціальне партнерство і державна політика: від теорії до практики демократизації державного управління: монографія / [В.Ф.Мартиненко, О.М.Крутий, С.Л.Кирий та ін.]; за заг.ред. В.Ф.Мартиненка. - Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2009. - 252 с.

10. Колосок А. М. Інституційне забезпечення соціального партнерства / А.М. Колосок // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 10. - С. 74-79.

11. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект: монографія / Ю.О. Куц, В.В. Мамонова, О.К. Чаплигіна та ін - Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. - 236 с.

12. Закон України «Про основні засади взаємодії держави з приватними партнерами» від 1.07.2010 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.ligazakon.ua

ЗМІСТ

ВСТУП.....	стор. 3
ТЕМА 6. ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
1. Стан довкілля як глобальна проблема	4
2. Екологічна відповідальність як складова соціальної відповідальності ...	9
3. Законодавство України про охорону довкілля	17
ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	
1. Поняття, суб'єкти та форми соціального партнерства.....	22
2. Зв'язок соціального партнерства і соціальної відповідальності	26
3. Напрями розвитку та підвищення ефективності соціального партнерства в Україні.....	33

Навчальне видання

Золотарьова Ольга Володимирівна

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Конспект лекцій

Частина 3

Тем. план 2015, поз. ____

Підписано до друку 30.06.2015. Формат 60х84 1/16. Папір друк. Друк плоский.
Облік.-вид. арк. 2,58. Умов. друк. арк. 2,56. Тираж 100 пр. Замовлення № 136.

Національна металургійна академія України
49600, м. Дніпропетровськ-5, пр. Гагаріна, 4

Редакційно-видавничий відділ НМетАУ